

Bortom den vackra stilen. Chaïm Perelman och Quentin Skinner om politisk retorik

KAI PAAJASTE och MIKAEL NYGÅRD

ABSTRACT

The rhetorical approach in political analysis: Chaïm Perelman and Quentin Skinner on political rhetoric

The objective of this study is to discuss the connections between rhetoric and political theory and to evaluate the applicability of rhetorical approaches in political analysis. First, we describe the main phases of the rhetorical turn in order to understand the contemporary rehabilitated position of rhetoric. Second, we distinguish some of the main characteristics of Chaïm Perelman's and Quentin Skinner's rhetorical views. Third, we try to investigate the compatibility and validity of these characteristics for political analysis. The main finding of the study is that Perelman's and Skinner's contributions to the rhetorical turn are both valid and useful for political analysis, because they present a fruitful linguistic approach to political phenomena and reflect an ontology that corresponds to the 'Weberian' view of social action and legitimatisation.

Inledning

Syftet med denna artikel är att ge en allmän presentation av Chaïm Perelmans och Quentin Skinners teorier om retorik samt att diskutera vilken användbarhet och relevans dessa teorier har för studier av politisk retorik. Med retorik avses här närmast konsten att övertyga; att kunna påverka en viss mottagargrupp så att dess uppfattningar, attityder och tankar blir mera positivt inställda till de påstående talaren framför (Johannesson 1990, 11–14). Eller för att låna Perelmans franskspråkiga beskrivning av sin retoriska teori:

L'objet de cette théorie est l'étude des techniques discursives permettant de provoquer ou d'accroître l'adhésion des esprits aux thèses qu'on présente à leur assentiment (Perelman och Olbrechts-Tyteca 1958,5).¹

Med politisk retorik menas följaktligen sådan politisk kommunikation som syftar till att övertyga allmänheten eller politiska motståndare, exempelvis om vikten av att genomföra en viss politisk åtgärd, och som därmed är förknippad med en kamp om makt (jfr. Weber 1977, 41; Edelman 1977, 58).

Ett vanligt sätt att förhålla sig till retoriken har varit att försöka placera in den i förhållande till den antika distinktionen mellan filosofi och sofism. Filosofin representerar här sanningsidealet, dvs. att retoriken bör använda sanna och logiskt hållbara argument. Sofismen, däremot, representerar uppfattningen att över-

¹ Jfr. engelsk översättning i Perelman och Olbrechts-Tyteca (1971), s. 4, där han använder ett mildare ord, *induce*, istället för att använda ordet *provocera*, *provoquer*.

tygelsen i sig är det centrala, oberoende av vilka argument man använder (t.ex. Rosengren 1998a, 79–83). Det är mot denna bakgrund man skall se vår jämförelse mellan Perelman och Skinner. Medan Perelmans retorik främst fokuserar på argumentationens giltighet, intresserar sig Skinner i första hand för retoriken som ett medel för att skapa legitimitet. Man kan således säga att Perelman och Skinner representerar helt olika retoriska traditioner. Likafullt kan en jämförelse mellan dem anses motiverad, eftersom man på så sätt förmår belysa flere dimensioner av retoriken än om man fäste uppmärksamhet enbart vid argumentationens uppbyggnad eller legitimitetsskapande manövrer. Jämförelsen blir således ett heuristiskt redskap med vars hjälp man dels kan bredda den inomretoriska kunskapen, dels kan förstå förhållandet mellan politik och retorik. Genom att studera hur olika politiska aktörer använder retoriska strategier och tekniker i syfte att övertyga sin publik – vad denna än består av – kan man erhålla viktig kunskap om politikens processer och outtalade förutsättningar.

Det viktigaste argumentet för att jämföra Perelmans och Skinners retorikuppfattningar kan således sägas vara att det inte räcker med att enbart studera argumentationens ramar, tekniker och struktur; man bör därtill kunna förstå den kontext inom vilken argumentationen sker, de intentioner som ligger bakom argumentationen samt de språkliga handlingar som syftar till att skapa legitimitet (jfr. Rosengren 1998a; Palonen 1997b).

Från den klassiska retoriken till den nya retoriken

Retorik har ofta sammankopplats med konsten att övertyga. Denna beskrivning är dock ytlig och det är nödvändigt att gå bortom denna uppfattning för att få en mera nyanserad bild av retorikens väsen. För att kunna åstadkomma detta måste man göra någon form av historisk exposé för att förstå hur retoriken uppstått och hur den utvecklats från antiken fram till våra dagar. Vi nöjer oss dock här av utrymmesskäl endast med en kort översikt.

Uppfattningen om retoriken har historiskt präglats av ett spänningsförhållande mellan å ena sidan retorik som konsten att övertyga samt

å andra sidan retorik som en saklig argumentationskonst. Burke beskriver detta spänningsförhållande på följande sätt:

[T]raditionally there is the range of rhetoric from an "Art of Cheating" (as systematically "perfected" by some of the Greek Sophists) to Quintilian's view of rhetoric as a power, art or science that identifies right doing with right speaking (Burke 1953, 50–51).

Enligt Platon fanns det en konflikt mellan sökandet efter sanning och strävan efter att övertyga. Det förra avsåg filosofernas kamp för att finna det absoluta och eviga, det senare avsåg däremot retoriken, ofta visualiserad som ett verktyg i händerna på den sofistiska skolan. Den aristoteliska synen på retorik vände sig mot denna strikta tudelning som medför en negativ retoriktolkning och utvecklade resonemanget vidare genom att framhålla att retoriken bör förstås utgående från det sammanhang den används i. Således skilde Aristoteles mellan logik och dialektik, där logiken stod för den formella slutledningsförmågan medan dialektiken symboliserade de argument som härleds ur allmänt accepterade åsikter och som framförs i tvister eller diskussioner mellan två parter. Retoriken, slutligen, utgjordes enligt Aristoteles av de tekniker som en talare använder när han talar till en lekmanpublik som inte förmodas kunna följa en invecklad slutledning (Perelman 1996, 7–11).

Denna uppfattning ärvdes i det stora hela av romarna som satte stor vikt vid "konsten att tala väl" (*ars bene dicendi*) speciellt i politiken samt i olika rättsliga sammanhang men även i andra högtidliga sammanhang. Bland dem som vidareutvecklade den grekiska retoriken kan speciellt nämnas Quintilianus och Cicero, vilkas tal och läroböcker fick utgöra exempel i retorikundervisningen långt in i modern tid (Johannesson 1990, 12–13).

Från att ha varit en ärevärdig och respekterad, men också omstridd, aktivitet under högan-tiken, kom retorikens betydelse emellertid att successivt nedvärderas i och med framväxten av det s.k. nya vetenskapsidealet under 1600-talet (Descartes). Detta vetenskapsideal medförde två olika sätt att gestalta relationen mellan tänkande och politik. Å ena sidan kom tanke-

verksamheten, eller filosofin, att betraktas som ett primärt och styrande motiv i förhållande till politiken. Å andra sidan kom filosofin att underordnas politiken, genom att dess betydelse ansågs ligga i att rationalisera politik ur ett efterhandsperspektiv (Palonen 1996, 137). Den formella logikens betydelse kom således från och med 1600-talet att framhållas som grund för den tidens sanningsideal och följaktligen även för den argumentation som ansågs legitim. Däremot började man koppla retoriken till allt det som låg utanför det rationella och sanna, till något som appellerade mera till känslorna än till förnuftet.

Under 1700- och 1800-talet utvecklades retoriken i tre riktningar. Den första betonade retorikens epistemologiska frågor och sammankopplade den klassiska retorikens teoretiska element med psykologins intresse för människans natur, kunskap och handlingar. Företrädarna för den andra inriktningen intresserade sig däremot mera för vad det är som styr vår uppfattning om språkets och litteraturens värde. Avsikten var till stor del att åstadkomma någon form av estetisk standard, utifrån vilken det skulle kunna vara möjligt att ta ställning till dessa värdefrågor. Representanterna för den tredje inriktningen, behandlade frågor som anknyter till vältalighet i allmänhet och röstens, gesternas och uppträdandets betydelse för kommunikationen i synnerhet. Trots ambitioner att utveckla förståelsen av mänskligheten på ett allmänt plan, har de mest framträdande resultaten inom denna genre oftast bestått av ytliga beskrivningar av vältaligheten som konst. Att retoriken fick en pejorativ konnotation under 1800-talet kan till stor del sägas bero på att denna inriktning fick så pass stor genomslagskraft som den fick. Dess företrädare var mycket produktiva och lyckades således sätta prägeln på allmänhetens uppfattning av vad retorik är. Men eftersom vältalighetens konst betraktades som något ytligt, något som enbart talade till åhörarnas känslor och som hade föga med saklig argumentation att göra, uppstod härvidlag en negativ attityd till retoriken. Detta kom i sin tur att leda till att retoriken försvann från undervisningen vid de flesta läroverk i Norden och förlorade sin forna betydelse (Summa 1989, 91–92).

Retoriken fick dock en renässans under 1950- och 1960-talet, då författare som t.ex.

Kenneth Burke (1897–1994), Chaïm Perelman (1912–1984) och Stephen Toulmin (f. 1922) kom att gå i spetsen för en rehabilitering av den klassiska retoriken. Skillnaderna mellan företrädarna för den 'nya retoriken' var visserligen rätt stora, men ett gemensamt drag var att de ifrågasatte den negativa attityd till retoriken som blivit förhärskande allt sedan slutet av 1800-talet (Summa 1989, 51–52). I det följande redogörs närmare för två av de författare som kommit att betyda mycket för retorikens utveckling – och i synnerhet för den politiska argumentationsanalysens utveckling – under 1900-talets andra hälft, nämligen Chaïm Perelman och Quentin Skinner.

Vi har valt dessa författare för en närläsning eftersom vi anser dem tillsammans garantera en viss mångsidighet och en djupare belysning av retorikens användbarhet som en politologisk approach än om vi hade utgått från endast en tradition. Perelman kan sägas representera en filosofisk och aristotelisk retoriktradition med vissa revideringar, medan Skinner kan sägas representera en i första hand romersk retorisk-historisk. Medan Perelman försöker skissera en (allmän) retorisk situation som präglas av förhållandet talare-publik-argument-tes, lägger Skinner tonvikten på den historiska aspekten i en retorisk situation, och använder retorik närmast som betraktelsesätt i sina historiska studier.

Utgångspunkten att politik och politiskt språk i en viss situation är både historiska och retoriska (jfr. Kurunmäki 2000, 58) har väglett vårt val att analysera representanter för två olika retorikriktningar. Med hjälp av de olika betoningarna som man kan finna hos Perelman och Skinner blir det möjligt att få fram en mer nyanserad bild av den politiska retoriken – man ska, istället för att ensidigt poängtera den ena traditionen framför den andra, försöka ta fasta på historiciteten och öppenheten av de olika argumenten och teserna man använder sig av i politisk argumentation. Eller för att uttrycka detta på ett annat sätt: trots skillnaderna bl.a. i bakgrunden kan man hävda att Perelman och Skinner kompletterar varandra om man som politolog har som syfte att studera politisk retorik i ett historiskt sammanhang för att nå bättre förståelse av fenomenet i fråga. När Perelman framhäver publikens betydelse och de oli-

ka teknikerna för att övertyga den, intresserar sig Skinner för hur det politiska språket används för partiska legitimeringsförsök. Tillsammans förmår Perelman och Skinner oss utvidga perspektivet på de mer eller mindre etablerade politikuppfattningarna.

Begreppet retorik enligt Perelmans och Skinners tolkning

Chaim Perelmans mest betydande insats för retoriken kan sägas vara det sätt på vilket han försöker återställa samt förtydliga den klassiska retorikens ställning. Tillsammans med Lucie Olbrechts-Tyteca omprövar han de antika sofisternas inställning till argumentationen som en del av kommunikationen. Relationen mellan talaren och åhöraren är, enligt Perelman, ständigt närvarande i det argumentativa språkbruket. Talarens intentioner och åhörarens reaktioner på dessa finns inbyggda i varje argument. På så sätt knyter den nya retoriken sig an till den klassiska retorikens uppfattning om att övertygande inte inbegriper lögnaktiga påverkningsmetoder, utan innebär ett socialt orienterat tänkesätt. Det är således inte fråga om enbart våltalighet utan om ett tanksätt som betonar interaktionen och samförståndet mellan en viss aktör och en viss publik (Summa 1996, 62–68).

Intresset för dessa frågor hade Perelman fått i samband med skrivandet av sin avhandling om Freges logik. Efter att ha färdigställt detta arbete började han allt mera fundera över problemet med värdesatsers rationalitet. Eftersom logiken inte kan ge svar på hur man kan dra rationellt acceptabla slutsatser utgående från värdepåståenden, verkade det inte finnas någon lösning på hur man förmår skilja ett värde, såsom rättvisa från dess motsats. I en inbördes rangordning av värde- och faktapåståenden, kommer faktapåståenden alltid före värdepåståenden, vilket hindrar de senare från att erhålla en rationell legitimitet (Perelman och Olbrechts-Tyteca 1971, 512). Lösningen på problemet beträffande rationella grunder fann Perelman i utvecklandet av en naturlig argumentationsmodell som i det stora hela kompletterar den logisk-analytiska argumentationen. I stället för att begränsa argumentationen enbart till förnuftsmässig slutledning (*reasoning*), så

som den filosofiska traditionen efter Descartes och Leibnitz påbjöd, ville Perelman visa att det inte är meningsfullt att dra en exakt gräns mellan förnuft och känsla eftersom bäge är viktiga i all argumentation som sker i det verkliga livet. I huvudverket *The New Rhetoric* utvecklar således Perelman och Olbrechts-Tyteca en modell för naturlig argumentation som bygger på interaktionen mellan talaren och publiken och där talarens avsikt är att uppnå trovärdighet och samförstånd genom att utnyttja sådana argumentativa strategier som tar i beaktande såväl publiken som den kontext inom vilken argumentationen sker (Perelman och Olbrechts-Tyteca 1971, 19–31).

En annan författare som, vid sidan av Perelman och de andra företrädarna för den 'nya retoriken', bidragit till retorikens renässans fr.o.m. 60-talet är Quentin Skinner. Hans specialområde består närmast av den politiska teorin under medeltiden fram till 1600-talet, vilket är föremålet för hans huvudverk *The Foundations of Modern Political Thought* (1978). Utgångspunkten för Skinners forskning är både en kontextuell och en textuell analys av det politiska tänkandets historia men han har även intresserat sig för J. L. Austins språkaktsteori och för hermeneutik. Gemensamt för dessa inriktningar är att de riktar större intresse mot språk-användningen, *parole*, än för språkets struktur, *langue*, vilket är huvudintresset för de strukturalistiska språkteorierna.

De retoriska inslagen i Skinners forskning består för det första av talrika empiriska beskrivningar av hur olika politiska aktörer genom historien använt sig av retoriska tekniker för att legitimera sina handlingar. I ett av kapitlen till sitt huvudverk, *Rhetoric and liberty*, beskriver Skinner den betydelse retoriken fick i de italienska städernas självständighetskamp mot påve- och kejsardömet under medeltiden (Skinner 1978, 23–48). I en annan artikel, *History and Ideology in the English Revolution*, behandlas sätten på vilka de olika parterna i det engelska inbördeskriget legitimerade sin egen politik. Skinner visar här hur både den parlamentariska och den monarkistiska historietolkningen använder sig av historien, i detta fall Vilhelm Erövrarens landstigning år 1066, som grund för legitimering av sina politiska anspråk (Skinner 1965). I sin nyare produktion intres-

serar sig Skinner däremot för utvecklingen av *ars rhetorica* och hur den retoriska traditionen påverkat 1500- och 1600-talets engelska filosofer, t. ex. Thomas Hobbes (Skinner 1996).

Skinnerns retoriska insats består dock även av ett annat, och kanske mera viktigt, inslag. Detta är mera teoretiskt till sin natur och kan sägas bestå av en modell för hur en viss aktör, en 'innovativ ideolog', kan utnyttja olika språkhandlingar (utgående från Austin) för att påverka hur människor uppfattar, förstår och värdeerar olika fenomen, t.ex. olika politiska handlingar. Skinner beskriver sålunda ett antal olika strategier, taktiker och tekniker med hjälp av vilka legitimering kan göras (Skinner 1988a och Skinner 1988b). Det är viktigt att notera att retoriken i Skinnerns tappning består mer av en slags självreflekterande verksamhet, där det intressanta är hur en aktör använder retoriken för att ändra på ett visst vedertaget eller accepterat förhållande (Skinner 1988a, 106). Hans intresse är således, för att låna Austins terminologi, starkare förknippat med vilka illokutionära funktioner en språkhandling har än vilka dess perlokutionära funktioner är, d.v.s. vilka dess effekter är. Själva poängen med språkhandlingen kan t.o.m. anses vara desto mera betydelsefull, ju mera profilerad och provokativ den är till sin karaktär (Palonen 1996, 145).

Det finns en svårighet med vår uppgift att jämföra Skinnerns och Perelmans retorikuppfattningar. Perelman står för någonting som inom filosofin och även retoriken kallas den aristoteliska traditionen, medan Skinner har främst intresserat sig för den romerska retoriktraditionen och då speciellt för dess reception under renässansen. Men svårigheten med de olika bakgrunderna Skinner och Perelman har uppstår kanske främst för dem som avser att troget avläsa en författares idéer och tankegångar. Det är dock på sin plats att här föra en kort diskussion kring denna fråga innan vi går vidare till relationen mellan retorik och politik eller politisk forskning.

Perelmans arbete går ut på att på sätt och vis formulera en retorisk filosofi kring rättvisa eller etik (Perelman 1984, 192; Rosengren 1998a, 11 ff.; Jørgensen 2000). Den moderna versionen av retorik, som vi kan ta del av i Perelmans arbeten, utgör ingen motpol vare sig till filosofin eller 'sofistiken'. I stället söker den fung-

era som en slags förmedlare mellan dessa två riktningar, som historiskt alltsedan Platons dagar framställts som ett motsatspar (Perelman 1984, 194). Perelman bygger sin retorikuppfattning på den aristoteliska traditionen, men moderniserar och utvidgar den samtidigt.

Perelmans framställning av och uppfattning om retorik är tudelad: å ena sidan strävar den efter att vara en slags filosofi, och å andra sidan framhåller den universalitet (i det partikulära) som grunden för värdepåståenden (Crosswhite 1995, 140–141). *The New Rhetoric* rör sig, enligt James Crosswhite, på det filosofiska planet i stället för det praktiska argumentativa planet (ibid., 134–135). Perelmans syfte med sin argumentationsteori är då att etablera möjligheten för *rhetorical reasoning* (ibid., 141) eftersom

the discourse of the philosopher himself and his conception of the universal audience is not the discourse of a god – of a universal and eternal truth – but that of a man, inevitably conditioned by the understandings, the aspirations, and the problems of his milieu. Hence, the inevitable pluralism in philosophy, where incontestable truth does not exist (Perelman 1984, 193–194).

Denna typ av retorisk filosofi är baserad på *sensus communis* (se Rosengren 1998b, 12 ff.). Dessutom är det Perelmans mening att utveckla sin teori utifrån frågor kring möjligheten till etik, att vara mån om "det goda" – huruvida publiken borde övertygas med argument eller inte. Enligt Crosswhite bygger Perelman sin teori på att ta vara på detta, istället för den sofistiska strävan att enbart vara effektiv i argumentationen utan att bry sig om vad som är gott (Crosswhite 1995, 162). Perelman koncentrerar sig, enligt Crosswhite, på vissa moderna förhoppningar – etiska förhoppningar – utan att ansluta sig till eller fortsätta i riktning med den moderna essentialismen och rationalismen:

Perelman is convinced that freedom and reason – ways of being human – are understood best as ethical and rhetorical projects motivated by hope, rather than as metaphysical and logical projects grounded in futile attempt at certain knowledge (Crosswhite 1995, 140).

Den universella publikens idé, som kanske är det mest omdiskuterade begreppet i Perelmans teori, är vägen till en högre grad av universalitet i värde- och etiska frågor. Denna tanke baserar sig på konstaterandet att det skulle bli meningslöst om var och en helt enkelt efter omständigheterna skulle välja sin egen universella publik (Crosswhite 1995, 140–141). Däremot kan man säga att retorik i den här meningen utgör ett medel för etiska utsagor att nå en viss grad av universalitet inom en viss gemenskap. Värden kan erhålla status som fakta eller sanningar – en fråga som är nära bunden till något som kallas *doxa* (Crosswhite 1989, 165; se Rosengren 1998b).

Vi kan sammanfatta det ovsagda så att det för det första finns ett filosofiskt moment inom den perelmanska retoriken som vi borde beakta i stället för att förkasta det, vilket ju blir följden med den gamla dikotomin mellan filosofi och sofism. För det andra, hävdar Crosswhite, är retorik en form av filosofi som förmår undvika det till etiska frågor hörande dilemmat mellan den tomma universaliteten och den konkreta partikulariteten. Retorik kan övergå detta problem med hjälp av den universella publikens idé – eller, för att anknyta till Rosengren, med hjälp av tanken om *doxa*. Således har vi till hands en teori om rationalitet som inte skyr eller underskattar "the particular ethical interest of reason" (Crosswhite 1989, 171). Frågan om universalpubliken och därmed även frågan om retorikens rationalitet måste sålunda ses utifrån den diskurs, dvs. de föreställningar, övertygelser och 'sanningar', som omger den retoriska praktiken. Enbart genom denna koppling blir det möjligt att förstå retoriken som "the discourse [...] of a man, inevitably conditioned by the understandings, the aspirations, and the problems of his milieu" (Perelman 1984, 193–194).

Om man förbiser den 'klassicistiska' last, som finns i Perelmans teori, kan hans teori om retorik användas som en heuristisk utgångspunkt och värdefull analysapparat i politologisk forskning (jfr. Palonen 1997a, 89). Det partikulära, eller det 'sofistiska', är inbyggt i Perelmans argumentationsteori på ett implicit sätt. Det partikulära är något som behövs för att komma fram till universaliteten och den universella publikens begrepp. Det praktiska och 'so-

fistiska' inslaget – de pragmatiska kraven på argumentation och på effektiviteten i förhållande till publiken i praktiska situationer – är på ett övergripande sätt närvarande i Perelmans argumentationsteori. Utgående från detta anser vi vår jämförelse vara möjlig – utan att se ned på den etiska aspekten i Perelmans teori. Man kan säga att det är denna politikuppfattning, som vi tar oss an, och som kräver en viss syn på Perelman då man vill använda sig av och utnyttja både den aristoteliska och den romerska retoriska riktningens värdefulla aspekter för politik i forskningen. Skinners intresse i sin tur är – i stället för det etiska draget som finns hos Perelman – mer eller mindre riktat direkt på den romerska traditionen och har således en tydlig praktiskt-argumentativ aspekt med sig redan från början.

För tydlighets skull vill vi klargöra att vår uppgift i denna artikel styrs av tanken att analysera Skinner och Perelman i syfte att möjliggöra användandet av deras teoretiseringar och tankar i en mer deskriptivt färgad politologisk forskning, inte av att ta del i diskussionen kring normativ retorik.

Retorikens betydelse i politisk forskning

Vilken relevans kan då Skinners och Perelmans retorikuppfattningar anses ha för forskningen kring politiska fenomen? Båda författarna har fått utstå kritik som bl.a. gällt de premisser som legat till grund för deras resonemang samt de tillämpningsmöjligheter man ansett deras teorier ha. Samtidigt är det utan tvekan så att båda författarna beskriver något som i hög grad fångar upp det 'politiska' i verkliga livet.

Vad menas då med det 'politiska'? För att använda Weber som utgångspunkt, kan man säga att politik innebär strävan efter makt eller inflytande på maktfördelningen, vare sig det gäller maktfördelningen mellan stater eller de grupper av människor som en stat omsluter (Weber 1977, 41). Man kan tolka detta som att själva essensen i det politiska består av konflikten mellan olika aktörers intressen och där aktionen, och inte minst talet, framstår som uttryck för det politiska, för viljan att förändra. Resultaten i retoriska förändringsprocesser blir dock sällan så som tänkt: "Det är en ovillkorlig sanning och ett grundläggande faktum i all

historia, att det slutliga resultatet av en politisk handling ofta – nej, rent av som regel – står i ett totalt inadekvat och ofta rakt igenom paradoxalt förhållande till handlingens ursprungliga mening” (Weber 1977, 82).

Man kan således sammanfatta det ’politiska’ i detta avseende som ett försök att påverka och förändra existerande förhållanden genom att använda retorikens hjälp. Dessa strävanden sker inom kontingenta ramar och det viktiga blir således att analysera avsikten med handlingen, inte vilka dess effekter blir. En annan viktig utgångspunkt är själva konflikten, d.v.s. antagoniet att politik är kamp mellan olika viljor eller intressen. Denna konfliktkonstellation kan sägas bestå av fyra viktiga element: aktör, argumentationens utgångspunkter, publik och olika argumentativa tekniker. I det följande analyseras sålunda först hur Perelman och Skinner tolkar ovannämnda fyra element, varefter frågan om relevansen av författarnas retoriktolkningar diskuteras.

Aktörselementet

Ett gemensamt drag hos båda författarna är att de utgår från ett aktörsperspektiv i den kontingenta världen. Detta perspektiv kan förstås som en naturlig del i den relation som råder mellan talare och publik, och som utgör själva kärnan i den klassiska retoriken. Denna tanke kan beskrivas med hjälp av följande citat av Burke:

If men were not apart from another, there would be no need for the rhetorician to proclaim their unity. If men were wholly and truly of one substance, absolute communication would be of man’s very essence (Burke 1953, 22).

Detta citat lyfter speciellt fram identifikationens funktion, men även aktörsperspektivet som en viktig beståndsdel i retoriken. Liknande tankegångar finns även hos Perelman och Skinner. Perelman framhäver talarens ställning som aktör i förhållandet till en verklig eller imaginär publik till exempel på följande sätt:

When a *speaker* stands before his audience, he can try to locate it in its social setting. He may ask himself if all the members fall

within a single social group, or if he must spread his listeners over a number of different – perhaps even opposed – groups (Perelman och Olbrechts-Tyteca 1971, 22; vår kursivering).

Man kan klart och tydligt finna en aktörshänvisning som genomsyrar hela framställningen i *The New Rhetoric*. Ännu tydligare kommer detta fram i Skinners verk, där han förkroppsligar aktören med hjälp av den s.k. innovativa ideologen. I följande citat beskrivs den uppgift som denne står inför:

[...] the task of the *innovating ideologist* is a hard but an obvious one. His concern, by definition, is to legitimate a new range of social actions which, in terms of existing ways of applying the moral vocabulary prevailing in his society, are currently regarded as in some way untoward or illegitimate. His aim must therefore be to show that a number of existing and favourable evaluative-descriptive terms can somehow be applied to his apparently untoward actions. If he can somehow perform this trick, he can thereby hope to argue that the condemnatory descriptions which are otherwise liable to be applied to his actions can in consequence be discounted (Skinner 1988a, 112; vår kursivering).

Hos Perelman accentueras vikten av att talaren (*the speaker*) tar hänsyn till publiken, till de faktorer som påverkar framförandet samt själva ärendet. Hela framställningen är uppbyggd kring talaren som subjekt. Hos Skinner är legitimeringen en öppen retorisk fråga. Dels kan man i vissa av hans mera teoretiska texter finna hänvisningar till en till synes obestämd aktör i form av den historiska utvecklingen, dels kan man i andra texter finna hänvisningar till en klart uttryckt aktör, den ’innovativa ideologen’ så som citatet ovan ger exempel på. Detta kan sägas hänga samman med de skiftningar som skett i Skinners forskningsobjekt från och med 1960-talet. Ser man dock enbart på de texter där Skinner behandlar den ’innovativa ideologen’, framträder ett klart aktörsinriktat perspektiv, vilket på många sätt liknar det som Perelman använder.

Argumentationens utgångspunkter eller lingvistiska konventioner

Quentin Skinner för i *The Foundations of Modern Political Thought* (1978) fram tanken om att man istället för språk och traditioner som sådana bör koncentrera sig på de olika språkliga manövrer som en (politisk) aktör kan göra vid en viss tidpunkt och i en viss kontext (Skinner 1978, xii–xiii; Skinner 1988a, 107). Detta, som Skinner kallar för den innovativa ideologens uppgift, består av att (upp)finna olika strategier och tekniker för att påverka olika termers meningsinnehåll (betydelse) samt att eventuellt ändra de språkliga konventionerna för språkbruket. Dessa konventioner kan förstås som en mer eller mindre typisk normativ vokabulär som gäller för en viss epok eller tidsperiod. Genom att manövrera språket i de beskrivningar man gör av vissa givna handlingar, är det således möjligt att legitimera eller förebrå de ifrågakvarande handlingarna utifrån den gällande normativa vokabulären. Trots risken att denna tanke kan leda till en uppfattning som överdriver språkets betydelse för samhällsprocesser, innebär förekomsten av en dylik normativ vokabulär en möjlighet att framföra alternativa tolkningar och beskrivningar av normativt och evaluativt representerade förhållanden (Skinner 1999, 67).

Det avgörande är hur man behandlar texterna, huruvida man betraktar texter i sig eller texter i ständig växelverkan med sin egen (språkliga) kontext. Skinner koncentrerar sig på det senarenämnda förfaringssättet. Skinner har i vissa sammanhang kallats revisionist och det är han i den meningen att han menar att man i stället för att strikt se på klassiska texter bör ta hänsyn till hela politiska språket under den tid dessa texter skrevs. Trots denna inställning gentemot sitt forskningsobjekt anser Skinner att det är värt att studera klassiska texter i sig och att försöket att förstå dem utgör den primära forskningsansatsen för det politiska tänkandets historia. I och för sig har Skinner själv studerat precis dessa klassiska och kanoniserade texter. Skillnaden till idéhistorien är att man inte uppfattar frågorna ställda i de klassiska texterna som 'eviga frågor', som skulle uppstå oberoende av de tidstypiska problemen. Därför formuleras en forskares uppgift som följande:

We can hardly claim to be concerned with history of political theory unless we are prepared to write it as a real history – that is, as the record of an actual activity, and in particular as the history of ideologies (Skinner 1988a, 99).

Denna inställning är inte så radikal att man behöver överge klassiska texter, eller begrepp som upplevts som viktiga och värdefulla för vår egen tid och vår egen självreflexion. Tvärtom syftar denna omvändning till att förmå oss att bättre förstå den historiska betydelse som en text eller händelse har. Därför gäller det att själv avgöra vad man skall studera. (Skinner 1988a, 100–101).

Argumentationens utgångspunkter består enligt Perelman av de områden av preliminär överensstämmelse som finns mellan argumentator och publik, och som föregår själva argumentationen. Dessa kan kallas implicita förkontrakt i argumentationen och består av sådana domäner av 'gemensamt' accepterade förhållanden ur vilka argument kan härledas. Enligt Perelman utgörs dessa *loci* främst av *kvantitativa* och *kvalitativa* regler för slutledning. Med de förstnämnda avses argument som hänvisar till mängdens legitimerande funktion (t.ex. demokratin som majoritetsåsiikt, bondeförnuftet, den allmänna opinionen osv.). Med de senare avses däremot argument som hänvisar till det unika eller specifika (t.ex. *carpe diem*). Andra slags principer för att bedöma värdet av argument har till exempel att göra med *ordning* (den föregående prioritet i jämförelse med den senare kommande), *existens* (det existerande är bättre än det potentiella), *väsen* (individerna som bäst representerar sin art) och *person* (den grad till vilken man förknippar en viss person med värdighet eller autonomi) (Perelman och Olbrechts-Tyteca 1971, 85–95).

Skinner för ett motsvarande resonemang, men har en något annorlunda infallsvinkel. Han använder sig av begreppet normativ vokabulär för att beskriva de utgångspunkter som ligger till grund för argumentationen. Denna vokabulär motsvarar i det stora hela det som Perelman benämner förkontrakt. Skillnaden synes vara att Perelmans benämning lånar klassiskt retoriska termer medan Skinner använder sig av en terminologi som i stort sett bygger på J. L. Austins språkaktsteorier. Man kan skilja mellan tre

olika nivåer enligt vilka termerna i Skinners normativa vokabulär får sin mening. Den första nivån utgörs av termernas applikationsområde, kriterierna för dess 'normala bruk' (*range*). En term får alltså sin betydelse i och med den funktion den fyller i tänkandet, på vilket sätt den används. Den andra nivån består av applikationskriterierna för termen, d.v.s. vilka förhållanden den kan användas i (*range of referece*). Den tredje nivån handlar om termens performativa funktion (*range of attitudes*), dess bedömande och evaluerande funktion. Enligt detta kan en term således göra även annat än att enbart beskriva. Den medför alltså en slags värdering av objektet i fråga (Skinner 1988b, 122).

Man kan tänka sig att man måste anta (implicita) förkontrakt på någon av dessa nivåer för att förändringsförsök eller konflikter skulle kunna uppstå på en annan. På så vis är Perelmans och Skinners argumentationsteoretiska ansatser inte bara parallella utan också kompletterande i förhållande till varandra genom att kombinera varandras analytiska uppställningar.

Publikens betydelse i och för argumentationen

Det ovannämnda för oss in på en tredje viktig gemensam aspekt i Skinners och Perelmans produktion. Denna aspekt hänger samman med den publik till vilken (den politiska) aktören riktar sig. Argumentationen förutsätter existensen av en publik och skiljer sig från tvångsmedel och logisk slutledning. Perelman skiljer mellan två olika publik; den *universella* och den *partikulära*. Ett övertygande av den universella publiken, som består av alla normala vuxna människor med normalt förnuft, förutsätter att talaren använder argument som kan anses goda och sanna inom de lingvistiska konventionerna i ett visst samhälle.

Argumentation addressed to a universal audience must convince the reader that the reasons adduced are of a compelling character, that they are self-evident, and possess an absolute and timeless validity, independent of local or historical contingencies (Perelman och Olbrechts-Tyteca 1971, 32).

Att presentera argument inför den universella publiken utgör således, enligt Perelman, på sätt

och vis själva grunden för det grundläggande 'rationella argumentet'. Om argumenten kan godtas av denna publik, kan de således förväntas besitta en rationell oantastlighet. Detta resonemang har dock blivit föremål för viss kritik, liksom själva grundantagandet om universalpublikens existens (se Crosswhite 1995; Summa 1996).

Denna rationalitet är dock mer eller mindre beroende av själva handlingarna och våra intentioner att påverka andra. Perelmans universella publik kan alltså anses implicera en viss typ av rationalitet som inte bygger på den rationalistiska filosofin eller den formella logiken. Konsekvensen av ett dylikt förfaringsätt vore nämligen att man uteslöt retoriken från filosofin, vilket ju är något som Perelman skarpt kritiserar och vilket den nya retoriken går emot (Jørgensen 2000, 42).

Den partikulära publiken, däremot, kan bestå av vilken som helst bestämd åhörargrupp, och behöver inte alltid vara den som fysiskt befinner sig i samma rum som talaren (t.ex. i fråga om politikens anförande inför parlamentet). Den partikulära publiken kan sålunda karakteriseras som motsatsen till den universella publiken och inbegriper värdjande till speciella förväntningar och intressen hos åhörarna i stället för det rena förnuftet och den logiska slutledningen. Denna åtskillnad strävar efter att lösa den inom retorikens historia länge rådande tvisten om hur man kan skilja en accepterad, förnuftsbasead argumentation från en tvevelaktig och emotionell form av retorik. Det är fråga om gränsdragning mellan överbevisande och övertygande (Perelman och Olbrechts-Tyteca 1971, 31–47; jfr. Crosswhite 1989, 166–168 och Summa 1996, 67).

Liknande resonemang finns även hos Skinner, men dock i mera implicit form. När Skinner framställer olika möjligheter för att legitimera politiska handlingar, utgår han från ett antagande om en publik som aktören i en viss situation riktar sig till. Även de mest radikala reformförsöken behöver konventioner för att kunna legitimeras inför sin publik. Publikantagandet är således inte lika klart uttalat hos Skinner som hos Perelman, men det finns dock närvarande i och med hänvisningarna till den normativa vokabulären i ett visst samhälle och vid en viss tidpunkt:

[A]n understanding of the intended force of the utterance will thus depend on some prior knowledge of the nature and strength of the conventions governing the distinctions, regarded as appropriate in the given situation and society, between more public and more private utterances (Skinner 1970, 134).

Vid sidan av en fysiskt närvarande eller anars samtida publik, kan man enligt Skinner rikta sig till flera alternativa framtida publik, talaren kan till exempel "appeal at the same time to a future or more remote audience" (ibid.).

Skinner uppfattar relationen mellan publiken och legitimeringen i termer av makt som chansen att skapa något nytt i en viss politisk situation. Därav följer att legitimiteten framstår som en fråga om en retoriskt konstruerad legitimitet att åberopa vissa principer som bl.a. bygger på lag, tradition och karisma. Dessa i sin tur berättigar själva verksamheten och handlingarna (se Pekonen 1996, 100).

Politik har emellertid med konflikt och kamp att göra – och oftast inom kontingenta ramar. Då blottar sig en klyfta mellan den retorik som förespråkar någon form av universalitet och den version av retorikuppfattning som baserar sig på föreställningen om den kontingenta världen. Enligt den sistnämnda uppfattningen, som också Skinner står för, beror legitimiteten på att publiken accepterar den. Detta emedan den kunskap som man använder, t.ex. i beslutsfattandet, är ofrånkomligt subjektiv, värdeladdad och saknar fasta grunder i objektiv mening. Därav följer att förmågan att övertala får en viss framtoning i relationen mellan legitimering och publik (Pekonen 1996, 101). Det finns ett behov av att ständigt vara kapabel att legitimera sin makt, och att veta att makten också kan förlora sin legitimitet när som helst.

Perelmans uppfattning å sin sida står nära den aristoteliska uppfattningen. För att använda Mats Rosengrens språkbruk, kan man säga att legitimeringen inför en viss publik kräver att man söker legitimeringen på basis av den rådande *doxa* (se Rosengren 1998b). Vi har således med två olika traditioner att göra. Om man dock inte, som vi tidigare föreslog, fastnar vid det klassicistiska draget som finns med i Perelmans arbeten, så uppstår det inte några större svårigheter på den här punkten heller. I

båda fallen är nämligen legitimeringen i grund och botten en fråga för retorik, som kan hjälpa en att utföra politisk forskning ur en så att säga nominalistisk synvinkel. Då fäster man inte uppmärksamheten vid den ideologiskt färgade sidan av relationen mellan legitimering och publik.

Argumentativa strategier och taktiker eller argumentationens gång

Den fjärde aspekten som vi vill lyfta fram berör den betydelse Skinner och Perelman tillmäter argumentationen i olika mänskliga processer (som kan vara avsiktliga eller icke-avsiktliga). Man kan ana vissa skillnader i hur de bägge författarna tolkar argumentationen som ett medel för att påverka tankar och attityder i en kommunikationsprocess. Medan Perelman strävar efter att konstruera en allmän filosofisk ram för analyser av olika argumentationsprocesser (som gäller såväl vetenskapliga och teoretiska framställningar som vardagliga kommunikationsformer), opererar Skinner med språkhandlingar som avser förändringar i hur vi uppfattar och förstår bruket av olika termer.

Den klassiska retoriska uppdelningen i *ethos*, *pathos* och *logos* ligger som grund för Perelmans sökande efter att systematisera argumentationsprocesser. Perelmans analysram kan sålunda användas som en utgångspunkt för att försöka urskilja det politiska i förhållandet mellan talare, publik och argument; det politiska kan härvidlag anses ligga i den konflikt som ovannämnda kategorier beskriver i en argumentationsprocess. Det viktiga är således inte att fokusera på själva ställningstagandena utan att fästa uppmärksamhet vid de förhållanden som skapas med hjälp av kategoriseringarna (jfr. Palonen 1988, 33). Man kan exempelvis tänka sig att en talare försöker övertyga publiken om rättfärdigheten i en viss planerad aktion genom att använda sig av metaforen "vi sitter i samma båt" för att påverka åhörarnas tankar i en sådan riktning där det inte finns några alternativ till den föreslagna handlingslinjen. Ett dylikt förfaringssätt skapar oftast en konflikt mellan talaren och speciellt de presumtiva motståndarna till förslaget.

Perelman beskriver två huvudtyper av retoriska tekniker. Den ena, och viktigaste för att

avläsa det politiska i en retorisk situation, är den dissociativa tekniken, medan den andra baserar sig på olika slags retoriska associationer. I samband med den dissociativa tekniken anger Perelman ett analytiskt verktyg som består av s.k. filosofiska par och som illustrerar hur dissociativa processer kan användas för att förändra innebörden i olika termer. Perelman menar att de dissociativa argumenten ofta innebär att uttrycksform och verklighet ställs i motsatsförhållande till varandra. Resonemanget baserar sig på de betydelseförskjutningar som uppstår när man placerar olika begrepp i parvisa konstellationer. En kritisk argumentation försöker t.ex. påvisa konflikter och inkompatibilitet mellan olika uttrycksformer. Dessa konflikter kan därefter förklaras eller förlikas genom att ställa dem mot en konsistent men osynlig verklighetsnivå. Man separerar således "verkligheten" från uttrycksformen. Perelman talar om dikotomin mellan term I och term II ("uttrycksform" resp. "verklighet"). Term II kan förstås enbart i förhållande till term I. Den är resultatet av en dissociation som berör term I. Term II är således både explanativ och normativ i förhållande till term I och kan användas som standard för evaluering av olika aspekters inbördes värde inom term I (Perelman och Olbrechts-Tyteca 1971, 415–419).

Kraften i denna typ av argumentationsteknik bygger på att begreppen börjar leva sitt eget liv och integreras i språket så att man inte längre känner igen dem såsom produkter av argumentation.² Att förena dessa motsatsförhållanden med det behandlade temat leder till en nygestaltning av begreppets struktur. Dissociativa argumentationsteknikers kärna är således den *transformation* som sker mellan s.k. filosofiska par och som gör att det 'absoluta' begreppet (term II) hamnar i en ny och relativ ställning i förhållande till det 'svagare' begreppet när man ombildar paren. Ett exempel som Perelman själv bjuder på är paret *Lagens tolkning / Lagens bokstav*. När detta par kommer i kontakt med paret *Lagens bokstav / Lagens anda* kommer "tolkning" som hade en relativ och svag ställning i det första begreppsparet att

få en stark och absolut ställning med hjälp av det nya paret som ju relativiserar *lagens bokstav*, d.v.s. den absoluta termen i det första paret.³ Man kan tala om lagens bokstav i en uppskattande ton som låter oss förstå att det är bokstav som bör följas. Eller så kan man framställa lagens anda som högvärdigare än de döda bokstäverna, som ju inte säger någonting i sig (Perelman 1996, 142 ff.).

Det finns även tekniker som kopplar samman enskilda begrepp eller uttryck och således möjliggör en värdering av det ena genom det andra. Dessa tekniker kallar Perelman för *associativa*. Den första tekniken bygger på användandet av *kvasilogiska argument*. Det handlar om argumentering som kan förliknas med logisk slutledning, men som innehåller icke-formella element och icke-formella slutledningar. Det avgörande är hänvisningarna till logikens och naturvetenskapens argumentationssätt, eftersom dessa har en stark status i vår kultur (Perelman och Olbrechts-Tyteca 1971, 185 ff.). För det andra kan man använda sig av tekniker som baserar sig på *hänvisningar till verklighetens strukturer*. Detta sätt att argumentera grundar sig på tidigare godkända fakta och bedömningar, och visar således hur det aktuella argumentets legitimitet står i beroendeförhållande till tidigare accepterade "fakta". Som exempel kan nämnas "orsak – verkan" (s.k. pragmatiska argument) där man kopplar samman element så att "orsak – verkan" -förhållandet framgår. Argument som hänvisar till verklighetens struktur väddar alltid till en verklighet som är betrod (Perelman och Olbrechts-Tyteca 1971, 261 ff.).

En tredje associativ teknik består av användandet av *verklighetsskapande argument*, som oftast bygger på specialfall (hänvisar till den allmänna regel som specialfallet representerar) eller analogier (liknar det argumenterade temat vid något som redan är känt). En speciell teknik i detta sammanhang är den s.k. döda metaforen, d.v.s. metaforer som förlorat sin igenkännlighet som jämförelsebild i förhållandet till ett annat objekt och vars tolkning etablerats enligt ett visst mönster. Dessa har en mycket

² Som exempel på sådana resultat har vi paren "verklighet – uttrycksform", "mål – medel", "teori – praktik", "innehåll – form".

³ Om hur dessa par användes under kampen om parlamentarismen i Sverige i början av 1900-talet, se t.ex. Paajaste 1998, s. 204.

övertygande kraft och kan ofta ensamma utgöra fullt tillräckliga argument för en viss sak till skillnad från de s.k. aktiva metaforerna som kan vara enbart hänvisande till sin karaktär. Vanliga exempel på döda metaforer är förvaltningsmaskineriet och organisationsnivå (Perelman och Olbrechts-Tyteca 1971, 350 ff.; Summa 1989, 109).

Skinnerns förfaringssätt är ett annat. Hans resonemang berör i första hand olika sätt att försöka legitimera politiska handlingar på lång sikt genom att man försöker manipulera meningsinnehållet i vissa vedertagna termer. Han skiljer mellan två huvudsakliga strategier för att manipulera det bestående språkbruket och speciellt dess normativa och evaluativa aspekter. Den första strategin består av att omvandla eller manipulera de deskriptiva termernas vedertagna språkaktspotential, vilket utmanar motståndarna att ompröva den laddning som finns i språket (Skinner 1988a, 113). Den andra strategin består av att manipulera kriterierna för användningen av en existerande uppsättning av etablerade fördelaktiga evaluativt-deskriptiva termer för att deras positiva värdeladdning även skall omfatta åtminstone en del av de handlingar aktören föreslår (Skinner 1988a, 115). Denna strategi utmanar sålunda motståndarnas sätt att använda applikationskriterierna för en viss term och ifrågasätter huruvida den av aktören föreslagna, och kanske kontroversiella, handlingen faktiskt kan uteslutas (Skinner 1988a, 114–116).

Inom den förstnämnda strategin kan man använda två olika taktiker. Den första taktiken består av att introducera helt nya positiva termer i språket. Här finns två möjligheter. Å ena sidan kan man lansera en ny term som beskriver antagna principer och sedan applicera dem som beskrivningar av den handling som ansetts inneha en negativ konnotation. Denna metod är dock ganska sällsynt i ideologiska debatter, eftersom den oftast är ganska svårhanterlig. Å andra sidan är det möjligt, och betydligt mera vanligt, att förvandla en neutral beskrivning så att den får en utvidgad och fördelaktig evaluativt-deskriptiv betydelse (oftast med hjälp av metaforer) och därefter kan användas för att beskriva en viss handling som man vill ska uppfattas positivt (Skinner 1988a, 114).

Den andra, och mera djärva, taktiken inne-

bär att man varierar användningsområdet för sådana språkakter som vanligen utförs med hjälp av negativa evaluativt-deskriptiva termer. Här har man återigen flera möjligheter. Den första och vanligaste metoden är att använda en term, som i vanliga fall uttrycker ogillande, så att dess språkaktspotential neutraliseras. Med hjälp av termens nya innebörd, markerar aktören sålunda att en viss handling eller ett visst fenomen skall vara föremål för uppskattning istället för, som tidigare, ogillande. Skinner tar här det engelska ordet *ambition* som exempel. Denna term användes ursprungligen för att uttrycka häftigt ogillande, men fick i början av 1600-talet sin nuvarande neutrala innebörd (Skinner 1988a, 114). Den andra och mera dramatiska möjligheten består i att man helt svänger om språkaktspotentialen i vedertagna och ofördelaktiga evaluativt-deskriptiva termer så att de istället erhåller en positiv innebörd. Skinner nämner här som exempel den engelska termen *shrewdness* (skarpsinnighet, klokhet) som först användes uteslutande för att uttrycka ogillande, men efter samma tidpunkt som ovan började användas i rakt motsatt betydelse (Skinner 1988a, 114–115). Man kan även, enligt Skinner, tänka sig ytterligare en tredje och ganska enkel möjlighet, nämligen att helt utelämnat vissa omstridda termer från vokabulären. Denna teknik kan användas av någon som inte delar den allmänna åsikten om ett visst fenomen eller en viss handling, och följaktligen vill avskaffa de termer som beskriver detta 'icke-önskade' tillstånd (Skinner 1988b, 128–129).

I sin senare produktion vänder sig Skinner till den klassiska retorikens frågor och figurer. Han presenterar *paradiastole*-tropen som en praktisk retorisk teknik för att kunna förändra betydelsen hos en term eller dess applikationskriterier. Idén med *paradiastole* är att alla dygder har sina grannlaster, d.v.s. att det är möjligt att beskriva en dygd så att den blir till last. Denna trop bibehåller en speciellt politisk aspekt eftersom *paradiastole* bygger på att försöka stärka det svagare lokuset, vilket på latin kallas för *In utramque partem*-figur (Skinner 1999, 67 ff.; Palonen 1997a, 177 ff.). Således överlappar Skinner och Perelmans uppfattningar varandra, eftersom Perelmans analytiska verktyg vad beträffar retorikens dissociativa teknik, filosofiska par, är likställbara med

Skinnerns *paradiastole*. Man försöker omforma t.ex. vår verklighetsbild om politik med hjälp av retoriskt vävda språkfigurer som förorsakar betydelseförskjutningar i de begrepp som beskriver den politiska verkligheten.

Slutsatser

Den största betydelsen av Perelmans argumentationsteori står att finna i den systematisering han gör av olika retoriska tekniker och det sätt på vilket han åskådliggör dessa. Det står även klart att Perelmans insats haft stor betydelse för retorikens återbördade rumsrenhet under 1900-talet. Det som måhända något minskar Perelmans relevans för samhällsforskare är hans antagande om att all argumentativ verksamhet strävar till samförstånd och att argumentationen till syvende och sist är beroende av huruvida dess utgångspunkter överhuvudtaget möjliggör ett samförstånd mellan talare och publik. Sett ur en statsvetenskaplig synvinkel är detta problematiskt, eftersom den politologiska forskningen ingalunda begränsar sig enbart till sådana politiska fenomen som inbegriper samförstånd.

Åtskilliga av de fenomen som är intressanta för den politiska forskningen är just sådana fenomen som inbegriper konflikt och kamp mellan olika intressen, som t.ex. Christian Plantin hävdar. Därutöver har Perelman även av Michel Meyer kritiserats för att reducera retoriken till enbart argumentation, utan att alls beakta vältheten och själva manipulationen i den retoriska processen (Summa 1996, 72–73).

Man kan dock fråga sig om denna kritik gör Perelmans modell rättvisa, eftersom den i allt för hög grad använt ett sådant perspektiv där det 'politiska' inslaget tenderar försvinna eftersom det lätt uppfattas såsom en självklarhet. Problemet synes vara att man närmar sig Perelman med vissa på förhand givna föreställningar om vad politik är och bör vara, vilket föranleder slutsatsen att hans teori utestänger själva konfliktelementet. Man borde därför, enligt vår mening, se Perelmans produktion som en allmängiltig modell för argumentation och som inrymmer både konsensus och konflikt och inte adoptera ett formaliserat betraktelsesätt som utestänger någondera delen. På liknande sätt anser Palonen att den retoriska situationen blir

politisk i och med att talare och publik erkänner varandra som aktörer. Han kritiserar således antagandet om att Perelmans modell bara skulle gå att använda i sådana retoriska situationer där konsensuselementet är framträdande (Palonen 1997a, 82).

Vad Skinnerns teori beträffar har det framförts ett antal kritiska synpunkter som närmast berör nyttan med att förklara politisk och social historia med hjälp av illokutionära språkakter. Det har ifrågasatts huruvida dessa redskap kan öka vår kunskap om språkets betydelse för den sociala utvecklingen. Som exempel har Skinner kritiserats för att jämställa förståelsen av en text med förståelsen av en författares intentioner i själva skrivprocessen. Detta leder till att språkets betydelse får en alltför undanskymd ställning och att man inte i tillräcklig grad beaktar den produktivitet som språket i sig äger (Tully 1988, 4–5).

Skinner är dock en nominalist som inte betraktar språket som en totalitet, d.v.s. han fäster inte så stor betydelse vid språket i sig. I själva verket har han, som ovan redan konstaterats, i och med sin glidning mot retorikens användande i politisk analys velat undvika att överdriva språkets påverkan som ett slags styrande överideologi. Därför betonar han istället att det är viktigt att fästa uppmärksamheten vid aktörens intentioner och dennes retoriska drag. Detta innebär med andra ord att Skinner kan bidra med något väsentligt till vår kunskap om vilken roll språket spelar i händerna på en viss politisk aktör. En forskare som är intresserad av ideologisk förändring kan alltså med fördel använda sig av Skinnerns program för att kunna greppa fenomen som är politiska till sin natur, men som lätt förbises ifall man inte på detta sätt tar både handlingens kontext och själva handlingssätten på allvar.

En analysmodell som baserar sig på retoriska utgångspunkter kan således med fog påstås ha hög relevans för studier av politiska fenomen, oberoende av i vilken tid eller var dessa inträffar. Med detta menar vi att Perelmans och Skinnerns teorier är synnerligen användbara, men inom vida kretsar försummade, redskap för modern politisk analys. De förmår kasta ljus över viktiga delar av mellanmänsklig kommunikation och dess betydelse för sociala tankestrukturer. De utgör också universella redskap

med vilkas hjälp vi kan studera politiska fenomen i det förgångna utan att i allt för hög grad bryta mot regeln om att undvika anakronismer.

Därutöver tror vi att många av det moderna samhällets problemställningar kan spåras eller beskrivas med hjälp av analysmodeller som utgår från språket i stället för exempelvis strängt behavioristiska utgångspunkter. Ett exempel på detta är Ulrich Becks tankar om den moderna reflexiviteten för vilken språket utgör en viktig uttrycksform i en tid då det politiska ofta tar sitt kontingenta uttryck i rent av helt nya och oförutsebara former. Det politiska kan gestalta sig i nästan vilken som helst utomparlamentarisk form (som att man börjar uppleva sina vardagliga val som politiska) (jfr. Beck 1997). Sätillvida kan retoriken bjuda oss, vid sidan av stil- och s.a.s. renare argumentationsanalyser, en djupare förståelse av den moderna politikens kontingenta och föränderliga grunder. Människans tankar om sig själv och det samhälle hon lever i ges språklig form och förändras likaså med hjälp av språket.

Som vi har sett, har Skinner inte utvecklat någon universell publik i sina arbeten, han tar istället fasta på det aktuella historiska sammanhanget. Perelman, däremot, har tematiserat på ett ingående sätt förhållandet mellan aktör och publik utifrån ett universellt färgat perspektiv. Medan Skinners ansats lyfter fram retorikens betydelse för att skapa och upprätthålla legitimitet i en viss situation, betonar Perelman de olika tekniker som är tillgängliga för att kunna övertyga och vinna den ifrågavarande publikens stöd. Således anser vi att Skinners och Perelmans bidrag tillsammans ger en djupare förståelse av det politiska språket ur ett 'weberianskt' perspektiv och även möjliggör ett angreppssätt som innefattar både en historisk aspekt och en retorisk aspekt.

REFERENSER

- Beck, Ulrich. 1997. *The Reinvention of Politics: Re-thinking Modernity in the Global Social Order*. Cambridge: Polity Press.
- Burke, Kenneth. 1953. *A Rhetoric of Motives*. Berkeley: University of California Press.
- Crosswhite, James. 1989. Universality in Rhetoric: Perelman's Universal Audience. *Philosophy and Rhetoric* 22:3, 157–173.
- Crosswhite, James. 1995. Discussion Note: Is There an Audience for this Argument? Fallacies, Theories, and Relativisms. *Philosophy and Rhetoric* 28:2, 134–145.
- Edelman, Murray. 1977. *Political Language: Words That Succeed and Policies That Fail*. New York: Academic Press.
- Johannesson, Kurt. 1990. *Retorik eller konsten att övertyga*. Stockholm: Norstedts.
- Jørgensen, Charlotte. 2000. Hvem bestemmer hvad der er god retorik. *Rhetorica Scandinavica*, 15, 34–48.
- Kurunmäki, Jussi. 2000. *Representation, Nation and Time: The Political Rhetoric of the 1866 Parliamentary Reform in Sweden*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Paajaste, Kai. 1998. "Parlamentarismen" som partiskhetens inkarnation. En analys av Sveriges politiska debatt 1900–1920. *Politiikka* 40:3, 197–211.
- Palonen, Kari. 1988. *Tekstistä politiikkaan. Johdatus ta tulkintataitoon*. Tampere: Vastapaino.
- Palonen, Kari. 1996. Retorinen käänne poliittisen ajattelun tutkimuksessa. Quentin Skinner, retoriikka ja käsitehistoria. I Kari Palonen och Hilikka Summa (red.), *Pelkkää retoriikkaa. Tutkimuksen ja politiikan retoriikat*. Tampere: Vastapaino.
- Palonen, Kari. 1997a. *Kootut retoriikat. Esimerkkejä politiikan luennasta*. SoPhi. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Palonen, Kari. 1997b. Quentin Skinner's rhetoric of conceptual change. *History of the Human Sciences* 10:2, 61–80.
- Pekonen, Kyösti. 1996. Elävä metafora antiautoritarismen karisman retoriikkana. *Politiikka* 38:2, 98–110.
- Perelman, Chaïm. 1984. The New Rhetoric and the Rhetoricians: Remembrances and Comments. *Quarterly Journal of Speech* 70, 188–196.
- Perelman, Chaïm. 1996 (1977). *Retoriikan valtakunta*. Tampere: Vastapaino.
- Perelman, Chaïm och Olbrechts-Tyteca, Lucie. 1958. *Traité de l'argumentation. La nouvelle rhétorique*. Bruxelles: Editions de l'Université de Bruxelles.
- Perelman, Chaïm och Olbrechts-Tyteca, Lucie. 1971. *The New rhetoric: A Treatise on Argumentation*. Notre Dame: University of Notre Dame Press.
- Rosengren, Mats. 1998a. *Psychagogia. Konsten att leda själar. Om konflikten mellan retorik och filosofi hos Platon och Chaïm Perelman*. Stockholm: Symposium.
- Rosengren, Mats. 1998b. Doxa och den nya retorikens kunskapssyn. *Rhetorica Scandinavica* 8, 10–17.
- Skinner, Quentin. 1965. History and Ideology of the English Revolution 1642–1660. *The Historical Journal* 8, 151–178.
- Skinner, Quentin. 1970. Conventions and the understanding of speech acts. *Philosophical Quarterly* 1970, 118–138.
- Skinner, Quentin. 1978. *The foundations of modern political thought. Volume I: The renaissance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Skinner, Quentin. 1988a. Some problems in the analysis of political thought and action. I James Tully (red.), *Meaning and context: Quentin Skinner and his Critics*. Princeton: Princeton University Press.

- Skinner, Quentin. 1988b. Language and social change. I James Tully (red.), *Meaning and context: Quentin Skinner and his Critics*. Princeton: Princeton University Press.
- Skinner, Quentin. 1996. *Reason and Rhetoric in the Philosophy of Hobbes*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Skinner, Quentin. 1999. Rhetoric and conceptual change. *Finnish Yearbook of Political Thought* 3, 60–73. SoPhi. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Summa, Hilikka. 1989. *Hyvinvointipolitiikka ja suunnitteluretoriikka: Tapaus asuntopolitiikka*. Espoo: Teknillinen korkeakoulu.
- Summa, Hilikka. 1996. Kolme näkökulmaa uuteen retoriikkaan. Burke, Perelman, Toulmin ja retoriikan kunnianpalautus. I Kari Palonen och Hilikka Summa (red.), *Pelkkää retoriikkaa. Tutkimuksen ja politiikan retoriikat*. Tampere: Vastapaino.
- Tully, James. 1988. Overview. I James Tully (red.), *Meaning and context: Quentin Skinner and his Critics*. Princeton: Princeton University Press.
- Weber, Max. 1977 (1919). Politik som yrke. I Max Weber, *Vetenskap och politik*. Göteborg: Korpen, Göteborg.